

ПРОБЛЕМИ ВТІЛЕННЯ ПРОГРАМ ІНТЕГРАЦІЇ «ВРАЗЛИВИХ ГРУП» В УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

Анотація

В аналітичній записці розглянуто питання ефективності реалізації державних інтеграційних програм стосовно таких категорій «вразливих груп» в українському суспільстві як «новітні міграційні спільноти» (іммігранти, біженці, іноземці, іноземні студенти та абітурієнти з окупованих територій) та етнічні спільноти, які перебувають на низькому рівні інтеграції в українське суспільство. Особливу увагу зосереджено на втіленні освітніх проектів для інтеграції цих категорій населення України.

ПРОБЛЕМИ ВТІЛЕННЯ ПРОГРАМ ІНТЕГРАЦІЇ «ВРАЗЛИВИХ ГРУП» В УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

Сучасне міжнародне та європейське право ґрунтується на усвідомленні того, що у будь-якому суспільстві існують так звані «вразливі групи» (англ. *vulnerable groups*), які об'єктивно перебувають у менш вигідному становищі та відчувають більший ризик дискримінації. Починаючи з 1990-х років питання захисту прав уразливих груп населення все частіше стає об'єктом уваги діяльності Комісії ООН з прав людини¹, а також порушується у рішеннях ЄСПЛ². На даний момент поняття «вразливих груп» щодо окремих категорій населення широко використовується в низці міжнародних

¹ Brief historic overview of the Commission on Human Rights [Електронний ресурс]. УВК ООН з прав людини – Режим доступу:

http://www.ohchr.org/_layouts/15/WopiFrame.aspx?sourcedoc=/Documents/HRBodies/CHR/BriefHistoric.doc&action=default&DefaultItemOpen=1

² Питання заборони та протидії дискримінації. Методичні рекомендації для юристів /Упорядник: Г.Христова. К.2015. – 112 с. – С77 режиму [Електронний ресурс] – Режим доступу: [file:///E:/My%20Documents/Downloads/GuidelinesFinal26-05%20\(2\).pdf](file:///E:/My%20Documents/Downloads/GuidelinesFinal26-05%20(2).pdf)

документів, у програмах діяльності робочих органів ООН (УВКБ ООН, ПРООН, ЮНЕЙДС) та інтеграційних програмах ЄС³.

У аналітичній записці під терміном «вразливі групи населення» розглядаються громадяни України або особи без громадянства (ОБГ), які через вплив зовнішніх та внутрішніх чинників не мають можливості брати повноцінну участь у суспільному житті. В етносоціальній структурі українського суспільства серед таких груп можна виділити передусім «новітні міграційні спільноти», а також ті «традиційні» етнічні спільноти, які перебувають на низькому рівні інтеграції в українське суспільство.

Такі групи потребують додаткових заходів державної політики з метою забезпечення рівності прав у суспільстві, тобто, так званої політики «позитивних дій». **Позитивні дії** – спеціальні тимчасові заходи, що мають правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, спрямовану на усунення юридичної чи фактичної нерівності у можливостях для особи та/або групи осіб реалізовувати на рівних підставах права і свободи, надані їм Конституцією і законами України⁴.

У рамках виконання Плану дій з лібералізації візового режиму⁵, а також відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії, їхніми державами-членами, з іншого боку (далі – Угода)⁶, українська держава взяла на себе зобов'язання щодо вироблення та імплементації політики «позитивних дій» в рамках антидискримінаційного права стосовно різних категорій вразливих груп.

³ Inclusion of Vulnerable Groups [Електронний ресурс] – Режим доступу:

http://ec.europa.eu/employment_social/2010againstopoverty/extranet/vulnerable_groups_en.pdf

⁴ Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні [Електронний ресурс] // ВРУ. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>

⁵ Безвізовий діалог між Україною та ЄС План дій з лібералізації візового режиму [Електронний ресурс] // ВРУ. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_001

⁶ Угода про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії, їхніми державами-членами, з іншого боку [Електронний ресурс] // ВРУ. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011

Державна політика «позитивних дій» щодо вразливих груп має вагомим значення не лише для виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері прав людини, а й сприятиме досягненню наступних цілей:

- зміцнення міжнародного іміджу України як держави, яка втілює принципи верховенства права через інтеграційні програми для вразливих груп;
- зниження рівня суспільної напруги, зумовленої соціальною маргіналізацією окремих груп населення;
- збереження зв'язків з громадянами, які проживають на тимчасово окупованих територіях, шляхом реалізації освітніх проектів.

Становище новітніх міграційних спільнот в Україні

Новітні міграційні спільноти в етносоціальній структурі українського суспільства – це передусім іммігранти, біженці, іноземці та іноземні студенти. За даними ДМС⁷, станом на 1.01.2017 р. на обліку перебувало іммігрантів – 252 496 осіб; іноземців та осіб без громадянства (ОБГ) – 81 710 осіб; іноземців та ОБГ, яких визнано біженцями в Україні, – 2429; іноземців та ОБГ, яких визнано особами, що потребують додаткового захисту – 649; також, було виявлено 6 390 нелегальних мігрантів.

Внаслідок напруженої ситуації в Україні, зумовленої збройною агресією РФ та спадом економіки, динаміка легальних імміграційних процесів в Україні значно знизилася⁸. Зокрема, скоротилася чисельність іноземних студентів в Україні (з майже 70 тис. осіб в 2013 до 63,6 тис. у 2015 р). Водночас спостерігається зростання випадків виявлення нелегальних мігрантів та кількості спроб нелегального перетину кордону. Тому, попри падіння загальних темпів імміграції в Україну, актуалізуються питання,

⁷ Показники діяльності ДМС за 2016 р. [Електронний ресурс] // ДМСУ. – Режим доступу: <http://dmsu.gov.ua/statistichni-dani/2945-statystyka>

⁸ Міграція в Україні: Факти і цифри 2016 / МОМ. Представництво в Україні. – 2016. – 32с. – С. 21-27 [Електронний ресурс] // МОМ. – Режим доступу: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf

пов'язані з готовністю держави та суспільства інтегрувати представників новітніх міграційних спільнот.

На даний момент в Україні існує достатня нормативно-правова база для вирішення практичних завдань у цій сфері. Зокрема, розпорядженнями Кабінету Міністрів України затверджено План заходів з реалізації Концепції державної міграційної політики⁹, План заходів щодо інтеграції мігрантів в українське суспільство на 2011-2015 рр.¹⁰, а також План заходів щодо інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, в українське суспільство на період до 2020 року¹¹. Наказом МОН¹² затверджено порядок виховання та навчання в державних та комунальних дошкільних, загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах дітей осіб з числа іноземців та осіб без громадянства, яким надано тимчасовий захист в Україні.

Цими документами передбачено організація роботи з ліквідації неписьменності; отримання мігрантами базової середньої освіти; функціонування адаптаційних курсів для біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, на базі навчальних закладів та державних центрів соціальної інтеграції; курсів з вивчення державної мови як іноземної, історії, культури, державного устрою України для біженців та осіб, які потребують додаткового захисту; впровадження відповідних освітніх та адаптаційних курсів. Відповідні рекомендації направлені на департаменти освіти і науки обласних державних адміністрацій, інститути післядипломної педагогічної освіти.

⁹ Розпорядження КМУ від 12 жовтня 2011 р. N 1058-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції державної міграційної політики» [Електронний ресурс] // ВРУ. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1058-2011-%D1%80>

¹⁰ Розпорядженням Кабінету Міністрів України від від 15 червня 2011 р. N 653-р Плану заходів щодо інтеграції мігрантів в українське суспільство на 2011-2015 рр [Електронний ресурс] // ВРУ. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/653-2011-%D1%80>

¹¹ Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2012 р. № 605-р План заходів щодо інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, в українське суспільство на період до 2020 року [Електронний ресурс] // ВРУ. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/605-2012-%D1%80>

¹² Наказ МОН 07.05.2013 № 488 Про затвердження порядку виховання та навчання в державних та комунальних дошкільних, загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах дітей осіб з числа іноземців та осіб без громадянства, яким надано тимчасовий захист в Україні. [Електронний ресурс] // ВРУ. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0813-13>

Однак втілення згаданих планів залишається незадовільним. Брак курсів вивчення української мови для іноземців залишається одним з основних негативних показників реалізації державної політики щодо інтеграції іммігрантів. За даними дослідження МОМ «Міграція в Україні: Факти і цифри 2016»¹³, попри доволі високий рівень освіти іноземців, лише кожний десятий володів українською, а російською – менше половини.

Серед можливих причин такого становища привертає увагу відсутність державного фінансування програм з ліквідації неграмотності, вивчення української мови та інших адаптаційних курсів для представників новітніх міграційних спільнот, окрім іноземних студентів.

Втілення згаданих планів також уповільнюється у зв'язку з невизначеністю МОН та ДМС щодо відповідальності та виділення необхідних ресурсів для проведення освітніх курсів для представників «вразливих груп», а також через відсутність рішень щодо вибору закладів, де можна проводити такі курси. Окрім того, не визначено, яку роль у такій просвітницькій діяльності можуть та повинні відігравати органи місцевого самоврядування у регіонах, де зміни міграційної та демографічної динаміки впливатимуть на соціально-економічний розвиток.

Ризики, пов'язані із дистанційованістю ромської спільноти

Окремим сегментом «вразливих груп» є низка «традиційних» етнічних спільнот в Україні, компактність проживання яких зумовила їх слабку інтегрованість в українське суспільство (передусім, це постійні та тимчасові поселення ромської меншини, місця компактного проживання угорців у Закарпатській, румунів в Чернівецькій, молдаванів в Одеській областях). За

¹³ Міграція в Україні: Факти і цифри 2016 / МОМ. Представництво в Україні. – 2016. –32с.. – С. 21-27 [Електронний ресурс] // МОМ. – Режим доступу: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf

підсумками профільних комітетських слухань ВРУ¹⁴, найбільш соціально вразливою в Україні визнана ромська національна меншина.

Серед основних проблем інтеграції ромів варто згадати: низький рівень освіченості та знання української мови серед повнолітніх громадян-ромів, відсутність професійних знань та, як наслідок, можливостей для легального працевлаштування. Це значною мірою підштовхує ромів до тіньової зайнятості.

У підсумку, соціальна самодепривація ромів призводить до зростання дистанційованості ромів в українському суспільстві. Зокрема, за даними моніторингу Інституту соціології НАН України в 2016 р.¹⁵, кількість громадян, які згодні допустити ромів як мешканців країни, скоротилася до 17,4 % (з 23,6 % у 2014 р.), а також зросла кількість тих, хто взагалі не пускав би їх в Україну, – 40,7 % (у 2014 р. – 37,6 %).

На запровадження «позитивних дій» держави у цьому напрямі була спрямована **«Стратегія захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року»** та План заходів з її реалізації¹⁶. Однак **більшість положень цієї Стратегії має декларативний характер і не торкається нагальних проблем інтеграції ромської спільноти.** За час дії документу відбулось лише одне засідання Міжвідомчої робочої групи з питань виконання плану заходів (7.11.2016 р.), за результатами якого було доручено місцевим державним адміністраціям здійснити удосконалення або розроблення нових регіональних планів заходів щодо її реалізації. Таким чином, **на рівні центральної влади вирішення цієї проблеми було відкладено.**

Неефективність державної політики позитивних дій у цьому напрямі зумовлена також відсутністю **цілеспрямованих видатків на втілення**

¹⁴ Рекомендації комітетських слухань на тему: «Стан реалізації Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року» [Електронний ресурс] // ВРУ. – Режим доступу: <http://kompravlud.rada.gov.ua/uploads/documents/32594.pdf>

¹⁵ Українське суспільство. Моніторинг соціальних змін. – К., 2016. С. 475

¹⁶ Розпорядження КМУ від 11.09.2013 № 701-р «Про затвердження плану заходів реалізації Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року» [Електронний ресурс] // ВРУ. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/701-2013-%D1%80>

Стратегії за відповідною бюджетною програмою. Внаслідок цього, за даними звіту Міністерства культури України за 2016 р.¹⁷, **виконання заходів щодо реалізації згаданої Стратегії неможливо оцінити з точки зору досягнення конкретних результатів.**

У цьому контексті особливу стурбованість викликає зволікання з прийняттям рішень, які дозволять інтегрувати молоде покоління ромів. Діти-роми з різних причин потрапили у ситуацію, яку можна охарактеризувати як систематична дискримінація в освітній та соціальній сферах. Серед основних невирішених проблем варто вказати:

- низька інтегрованість в освітню систему (починаючи із дошкільної);
- наявність сегрегованих шкіл та низька якість освітніх послуг в них;
- поширена практика переривання середньої освіти серед дітей-ромів;
- відсутність подальшої профорієнтації, відповідної освіти та перспектив легального працевлаштування.

Збереження подібного становища ромів означатиме подальше поглиблення соціальної дистанційованості цієї етнічної групи, посилення її маргіналізації та криміналізації, що може призвести до перетворення ромів на зручний об'єкт для виправдання і поширення расистської риторики та екстремістських актів «прямої дії».

Ризики мовного відособлення національних меншин

компактного проживання

Потенційні середньострокові політичні ризики формуються незадовільним поточним станом вивчення української мови у школах, де основною мовою викладання є одна з мов національних меншин, особливо в місцях їх компактного проживання. За даними МОН¹⁸, у

¹⁷ Інформація про виконання у 2016 році плану заходів щодо реалізації стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період 2020 року [Електронний ресурс] // МКУ. – Режим доступу: http://195.78.68.75/mcu/control/uk/publish/article?art_id=245219776&cat_id=244949510

¹⁸ Освіта національних меншин: нові ініціативи міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс] // МОН. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/03/19/osvita-nacjonalnix-menshin-novi-incipiativi-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/>

2014/2015 навчальному році в країні працювало 17090 загальноосвітніх навчальних закладів. Серед них, з українською мовою навчання – 15 696, де навчалися 3 281 644 учні, російською – 621 (356 262 учні), румунською – 78 (16 808 учнів), угорською – 68 (15 172 учні), молдовською – 5 (2 984 учні), польською – 5 (1 594 учні). Діяли окремі класи зі словацькою (134 учні) та з болгарською (78 учнів) мовами навчання.

Доводиться констатувати, що значна частина випускників таких шкіл не володіють державною мовою на задовільному рівні¹⁹. У регіонах із високим рівнем компактного проживання меншин результати ЗНО з української мови та літератури у 2016 р. були гіршими, ніж в інших.

Зокрема, у Закарпатській області не подолали мінімальний бар'єр для вступу до ВНЗ 28,19 % від загальної кількості випускників. Вкрай низькими залишаються показники інших ЗОШ з угорською мовою викладання. Так, лише в Берегівському районі Закарпатської області не подолали мінімальний бар'єр зі знання української мови 100 % випускників Варівської ЗОШ I-III ступенів з угорською мовою навчання ім. Ференца Ракоці II, 84,62 % випускників Косоньської ЗОШ I-III ступенів з угорською мовою навчання.

У Чернівецькій області (на прикладі, Магальської ЗОШ I-III ст. імені Григорія Нандріша з румунською мовою викладання) частка тих, хто не подолав мінімальний бар'єр зі знання української мови, сягає 71,43 %, а тих, хто отримав мінімальний результат – 25,71 %.

В Одеській області (на прикладі Комишівської ЗОШ I-III ступенів з молдавською мовою викладання), частка випускників, які не подолали мінімальний бар'єр зі знання української мови, становила 47,62 %, а тих, хто отримав мінімальний результат – 23,81 %.

Такий рівень незнання української мови загрожує повноцінній інтеграції молодого покоління національних меншин в українське суспільство, відносить їх до особливої категорії «вразливих груп» та де-факто формує сегреговану за етнічною приналежністю групу громадян

¹⁹ Регіональні дані ЗНО 2016 [Електронний ресурс] // УЦОЯО. – Режим доступу: <http://stat.testportal.gov.ua/>

України. Це також ставить під сумнів ефективність витрачання коштів державного та місцевих бюджетів на утримання навчальних закладів, які не сприяють суспільній інтеграції своїх випускників.

Планом із реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 р.²⁰ передбачено розроблення Стратегії мультилінгвальної освіти в школах викладання мовою національних меншин (п.5) і лише у тримісячний термін її затвердження – розроблення навчальних планів з метою удосконалення процесу вивчення державної мови у таких загальноосвітніх навчальних закладах (п.6). Також у документі (п.7) закладена ідея можливості запровадження диференціації вимог ЗНО з української мови та літератури для випускників загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин та подання відповідних пропозицій до Кабінету Міністрів України.

Реалізація таких планів без внесення змін у методiku викладання української мови та відповідного кадрового і фінансового забезпечення призведе до поглиблення сегрегації «вразливих груп» з подальшим звуженням їх можливостей на легальному ринку працевлаштування в Україні.

Натомість у системі організації навчального процесу у таких школах пріоритетне значення повинне мати не лише формальне збільшення годин на вивчення української мови, а й зміна освітніх практик, які заохочували б представників національних меншин вивчати українську мову до рівня вільного володіння нею. Відповідні зміни мають бути розглянуті та враховані МОН при підготовці навчальних програм з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин.

Державні заходи протидії дискримінації вразливих груп

²⁰ Додаток до розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р ПЛАН заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року с. 172 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <file:///E:/My%20Documents/Downloads/Plan%20zahodiv%20KMU.pdf>

в окупованому Криму.

У Доповіді Української сторони Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС «Антидискримінаційне законодавство та практика: права вразливих груп в контексті виконання Угоди про Асоціацію»²¹ до новітніх «уразливих груп» починають включати корінні народи та національні меншини в тимчасово окупованому Криму. В документі констатується наявність на тимчасово окупованій території Криму переслідувань та дискримінації не лише за ознакою політичних переконань, й за релігійною та етнічною ознаками. Переважно це представники кримськотатарського народу та української «меншини в меншині». Етнічні українці та кримські татари також виділяються як найбільш уразливі групи на території окупованого Криму і в дослідженні Комітету з прав людини Європейського Парламенту щодо ситуації уразливих меншин в окупованому Криму (2016 р.)²².

Оскільки українська держава позбавлена можливості ефективно відстоювати права вразливих груп на окупованих територіях, зокрема в Криму, **необхідно запроваджувати інтеграційні проекти для таких громадян, особливо у сфері освіти:** створювати можливості для учнівської молоді дистанційно вивчати українську мову, здобувати освіту українською мовою, складати ЗНО, а також вступати до українських ВНЗ.

З цією метою Міністерством освіти та науки України було оприлюднено перелік шкіл, які здійснюють навчання учнів із окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та непідконтрольних українській владі територій Донецької і Луганської областей (школи для дистанційного навчання та екстерну)²³. До вступної кампанії 2017 року

²¹ Антидискримінаційне законодавство та практика: права вразливих груп в контексті виконання угоди про асоціацію. Доповідь [Електронний ресурс] // ПГС. – Режим доступу: <http://eu-ua-csp.org.ua/csp-docs/10-dopovid-pgs-shodo-pitan-antidiskriminaciyi-zi-storoni-us-pgs/>

²² Study (2016). The situation of national minorities in Crimea following its annexation by Russia [Електронний ресурс] // ПГС. – Режим доступу: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/578003/EXPO_STU\(2016\)578003_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/578003/EXPO_STU(2016)578003_EN.pdf)

²³ Школи, які здійснюють навчання учнів із окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та непідконтрольних українській владі територій Донецької і Луганської областей [Електронний ресурс] // ПГС. – Режим доступу: //

запроваджувалася спрощена процедура вступу з допомогою мережі Центрив «Крим – це Україна» на базі 12 ВНЗ України у 7 містах України.

Однак, вже на початковому етапі було виявлено низку недоліків в організації вступної кампанії через мережу освітніх центрів «Крим – це Україна»²⁴: відсутність інформації про наявність державних квот, доступного житла для абітурієнтів та відсутність постійного режиму роботи деяких центрів на час вступної кампанії. Також, обмежений перелік ВНЗ та шкіл, які уповноважені працювати з цією категорією молоді, може сприйматися як порушення права на здобуття вищої освіти на конкурсній основі.

Напередодні вступної кампанії Верховною Радою України прийнято Закон України № 2026-19 від 16.05.2017 «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» щодо забезпечення права на здобуття вищої освіти осіб, місцем проживання яких є тимчасово окупована територія України»²⁵, що передбачав виділення розмір квот в обсязі 1 тис. місць державного замовлення до ВНЗ Запорізької, Миколаївської, Одеської та Херсонської областей.

Окремі положення цього законопроекту отримали негативну оцінку Головного експертного управління Верховної Ради України²⁶. Зокрема, було наголошено на тому, що визначення фіксованого обсягу квоти має здійснюватися рішенням виконавчої влади, а не шляхом законодавчого регулювання. Вказано й на правову невизначеність п. 12 документу про забезпечення *«поглибленого вивчення української мови»* та механізми її реалізації для осіб, місцем проживання яких є тимчасово окупована територія, та які прийняті на навчання до одного з вищих навчальних

<http://mon.gov.ua/activity/education/dlya-zhiveliv-donbasu-i-krimu/oporni-shkoli,-yaki-zdiysnyuyut-navchannya-uchniv/>

²⁴ Моніторинг вступної кампанії для мешканців Криму [Електронний ресурс] освіта.ua. – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/consultations/55629/>

²⁵ Закон України № 2026-19 від 16.05.2017 «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» щодо забезпечення права на здобуття вищої освіти осіб, місцем проживання яких є тимчасово окупована територія України» [Електронний ресурс] // ВРУ. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2026-19>

²⁶ Висновок Головного науково-експертного управління 10.03.2017 [Електронний ресурс] // ВРУ. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61199

закладів, розташованих на території Запорізької, Миколаївської, Одеської та Херсонської областей.

Варто визнати, що запровадження нових правил вступної кампанії напередодні її проведення не забезпечує виконання поставлених інтеграційних завдань через неможливість своєчасного інформування потенційних абітурієнтів. **Подібні приклади втілення інтеграційних програм призводять лише до дискредитації цілей державної політики та формального ставлення до мешканців окупованих територій.**

ВИСНОВКИ

Існуюча державна політика щодо інтеграції в українське суспільство «вразливих груп» не досягає поставлених цілей, попри те що окремі заходи здійснюються відповідними органами влади (наприклад, забезпечення освітніх прав національних меншин в рамках діяльності МОН).

Одна з головних причин – **відсутність цільових бюджетних видатків** на втілення Плану заходів з реалізації Концепції державної міграційної політики, Плану заходів щодо інтеграції мігрантів в українське суспільство на 2011-2015 рр., а також Плану заходів щодо інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, в українське суспільство на період до 2020 року, Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року та Плану заходів її реалізації.

До основних проблем інтеграції вразливих груп, які досі не вирішені шляхом реалізації відповідних державних програм, варто віднести:

- **недоступність освіти українською мовою для окремих груп, які не можуть оволодіти українською мовою на рівні, який дозволить здобувати професійну освіту, підвищувати рівень кваліфікації чи навчатися новому фаху, знаходити легальну роботу;**

- слабку соціалізацію та інтеграцію дітей з «вразливих групах» з огляду на неефективність програм дошкільної, середньої, професійної та вищої освіти.

Оскільки значна частка громадян, яких можна віднести до «вразливих груп», мають низький рівень освіти та володіння українською мовою, для їх інтеграції необхідно запроваджувати спеціальні адаптаційні курси. Таке навчання має охоплювати не лише представників «новітніх міграційних груп», а й «традиційних» для українського суспільства етнічних спільнот, які не оволоділи (або володіють на низькому рівні) українською мовою.

Інтеграція цих спільнот великою мірою залежить також від здатності органів державної влади, служб соціального захисту налагодити систематичну комунікацію щодо їх профорієнтації та подальшого працевлаштування.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

З метою вирішення проблем інтеграції представників «вразливих груп», необхідно:

1. Кабінету міністрів України:

Розглянути можливість створення міжвідомчої робочої групи з оцінки ефективності втілення існуючих інтеграційних програми, перед якою варто поставити такі завдання:

- забезпечити взаємодію відповідальних органів та інститутів влади у реалізації заходів наявних державних інтеграційних програм, зокрема Міністерства освіти та науки, Державної міграційної служби та органів місцевого самоврядування щодо надання освітніх та профорієнтаційних послуг різним категоріям «вразливих груп»;

- визначити завдання та обов'язки Міністерства освіти та науки, Державної міграційної служби та Державної служби зайнятості щодо

організації освітніх та інших адаптаційних курсів в рамках проведення заходів з соціальної адаптації вразливих верств населення;

- визначити, в рамках яких бюджетних програм доцільно здійснювати державне фінансування курсів з вивчення державної мови як іноземної, проведення роботи з ліквідації неписьменності (безграмотності) з метою отримання ними базової середньої освіти;

- передбачити відповідні статті видатків у проектах законів про державний бюджет на 2018 рік та наступні роки.

2. Мінсоцполітики, Державній службі зайнятості, Центрам соціального захисту, органам місцевого самоврядування:

- забезпечити на постійній основі функціонування курсів для «вразливих груп» з метою ліквідації безграмотності та вивчення української мови;

- провести цільову інформаційну кампанію з поширення відомостей про такі курси серед представників «вразливих груп»;

- спростити доступ до курсів для потенційних учасників, зокрема, для дітей, чиї батьки ще не набули легального статусу в Україні;

- передбачити заходи із сприяння працевлаштуванню та проходженню відповідних курсів професійної підготовки серед представників «вразливих груп»;

- утворити у центрах соціального захисту населення відповідні структурні підрозділи, до компетенції яких буде належати робота із представниками «вразливих груп».

3. Міністерству освіти та науки:

- розглянути та затвердити заходи із вдосконалення викладання української мови у ЗОШ з викладанням мовою національних меншин, включно із заходами підвищення кваліфікації володіння державною мовою викладачами таких шкіл;

- провести просвітницьку кампанію у школах з викладанням мовою національних меншин щодо здійснення ними позакласної роботи із заохочення учнів до здобуття навиків вільного володіння українською мовою;

- забезпечити видання методичних посібників та підручників з вивчення української мови як іноземної;

- забезпечити втілення програми дистанційного навчання для середньої школи, он-лайн курсів включно, для представників «вразливих груп», зокрема на тимчасово окупованих територіях;

- визначити порядок надання доступної і прозорої інформації щодо наявності бюджетних місць за державними квотами для абітурієнтів з тимчасово окупованих територій.

4. Міністерству освіти та науки, Міністерству інформаційної політики, Міністерству з питань тимчасово окупованих територій та проблем внутрішньо переміщених осіб:

- розробити та запровадити он-лайн платформу для дистанційного навчання українською мовою дітей з тимчасово окупованих територій Донбасу та Криму;

- визначити правову основу та механізми реалізації п.5 підпункту 12 Закону України № 2026-19 від 16.05.2017 «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» щодо забезпечення поглибленого вивчення української мови особами, місцем проживання яких є тимчасово окупована територія та які прийняті на навчання до одного з вищих навчальних закладів, розташованих на території Донецької, Луганської, Харківської, Дніпропетровської, Запорізької, Миколаївської, Одеської та Херсонської областей;

- визначити структурні підрозділи, на які буде покладено завдання із забезпечення інтеграції учнівської молоді з тимчасово окупованих територій;

– забезпечити проживання на пільговій чи безоплатній основі як для потенційних абітурієнтів під час вступної кампанії, так і для студентів з тимчасово окупованих територій.

В.О. Бакальчук,

Відділ розвитку політичної системи,
Національний інститут стратегічних досліджень,

серпень 2017 р.